

CECYLIA LESZCZYŃSKA

Uniwersytet Warszawski
ORCID: 0000-0003-4919-7695

Prezesi, dyrektorzy i urzędnicy: środowisko bankowe II Rzeczypospolitej i PRL

Wstęp

Środowiska bankowe, czyli osoby związane zawodowo z bankowością, stanowiły w okresie II Rzeczypospolitej oraz PRL społeczności zasadniczo różne, łączyła je przynależność *en masse* do grupy pracowników umysłowych. Sfery bankowe międzywojnia to postdziewiętnastowieczny świat prywatnych bankierów, właściciele domów bankowych oraz management banków w formie spółek akcyjnych oraz banków państwowych. Ponadto wymienić należy kadry małych, lokalnych instytucji finansowych, w postaci różnego typu spółdzielni kredytowych czy kas komunalnych. W czasach PRL system ów zredukowany został do kilku dużych państwowych banków, których władze pochodziły z nominacji polityczno-państwowej, oraz sieci banków spółdzielczych powiązanych z lokalnymi strukturami władzy. Podstawowa działalność banków w obu okresach opierała się na kadrach urzędniczych, przy czym istotna część międzywojennych „załóg” bankowych zasiła kadry banków w pierwszym okresie Polski „ludowej”. Dodać należy, że pozycja społeczna osób związanych z bankowością w obu okresach była istotnie różna, co wynikało z odmienności systemów bankowych (za czym szła polityka wynagrodzeń) oraz prestiżowego charakteru pracy w bankowości międzywojennej i urzędniczego w okresie powojennym. Zasadniczo odmienne były także profile i zakres działalności banków: w II Rzeczypospolitej banki były instytucjami działającymi w systemie gospodarki rynkowej, w czasach PRL – instytucjami rozliczeniowo-kredytowo-kontrolnymi z zakresem czynności adekwatnym do modelu gospodarki nakazowo-rozdzielczej.

Przedmiotem niniejszego opracowania są dwa środowiska: kierujący bankami tytułowi prezesi i dyrektorzy oraz kadry urzędnicze. Okres międzywojenny obejmuje lata 1919–1938, powojenny – 1945–1970. Podstawowym celem artykułu jest wskazanie cech środowisk bankowych w obu okresach, ich liczebności, oraz takich aspektów, jak wykształcenie, pochodzenie, kompetencje zawodowe i role społeczne. Zadanie to jest trudne, ponieważ nie posiadamy szerszej informacji dotyczącej wskazanych grup. Nie były one przedmiotem odrębnych studiów, wiadomości o nich czerpać możemy z biografii kilku najbardziej znanych

postaci oraz wzmianek zamieszczonych w monografiach banków czy studiach nad społeczeństwem. Dane dotyczące ich liczebności w okresie międzywojennym pochodzą ze spisów powszechnych, w latach Polski „ludowej” ze statystyk Głównego Urzędu Statystycznego (GUS). Dodam, że w spisach powszechnych PRL pracowników bankowych nie wyodrębniano. W pracy wykorzystano zasoby archiwalne Narodowego Banku Polskiego (NBP), pozwalające na przykładzie tej instytucji zaprezentować kadry bankowe epoki Polski „ludowej”.

Środowiska bankowe II Rzeczypospolitej

Bankowość Polski międzywojennej stanowiła system bardzo zróżnicowany pod względem genezy, struktury właścicielsko-organizacyjnej oraz znaczenia w systemie bankowym. Na czele tej struktury stał Bank Polski SA (bank centralny), na dole sieć małych, lokalnych spółdzielni kredytowych. Ilustruje to poniższa tabela.

Tabela 1. Instytucje bankowe w latach 1925–1938

Wyszczególnienie	1925	1929	1934	1938
Bank Polski SA	1	1	1	1
oddziały	49	53	53	50
zastępstwa	54	201	246	250
Banki państwowe ^a	2	2	2	2
oddziały	.	32	32	33
Banki komunalne	.	4	3	4 ^b
Banki prywatne krajowe ^c	82	51	38	26
oddziały	259	148	84	84
Banki prywatne zagraniczne	6	5	4	4
oddziały	10	15	11	9
Domy bankowe	31 ^d	30	30	28
Kantory wymiany ^e	68 ^d	61	51	34
Pocztowa Kasa Oszczędności	1	1	1	1
oddziały	4	4	9	9
zbiornice pocztowe	.	3518	3608	4163
Bank Polska Kasa Opieki SA – oddziały	–	–	15	26
Komunalne kasy oszczędności	198	368	364	353
oddziały ^f	.	.	62	115
Niekomunalne kasy oszczędności ^g	2	2	2	1
Gminne kasy pożyczkowo-oszczędnościowe	237 ^d	824	891	975
Centrale kredytowe spółdzielni związkowych ^h				
spółdzielnie	.	10	9	9
Centralna Kasa Spółek Rolniczych – oddziały	.	6	6	8
Spółdzielnie kredytowe ⁱ	2304	5025	5154	5597

Wyszczególnienie	1925	1929	1934	1938
Chrześcijańskie kasy bezprocentowych pożyczek ⁱ	.	.	.	611
Żydowskie kasy bezprocentowych pożyczek ^k	.	521	722	960
Zakłady zastawnicze ^l	.	29	29	23
oddziały	.	4	5	6
Towarzystwa kredytowe ziemskie	3	3	3	3
Towarzystwa kredytowe miejskie	9	15	15	15
Towarzystwo Kredytowe Przemysłu Polskiego	1	1	1	1

^a Dotyczy Banku Gospodarstwa Krajowego i Państwowego Banku Rolnego; ^b Łącznie z Centralną Małopolską Kasą Oszczędności; ^c Łącznie z bankami hipotecznymi, w latach 1935–1938 bez banków w likwidacji; ^d 1926 r. ^e Bez kantorów wymiany komunalnych kas oszczędności; ^f Bez kantorów wymiany i zakładów zastawniczych; ^g Dotyczy Galicyjskiej Kasy Oszczędności we Lwowie do 1937 r. (w 1938 r. – Centralna Małopolska Kasa Oszczędności ujęta w bankach komunalnych) i Ukraińskiej Szczędnicy w Przemyślu; ^h Bez Banku Związku Spółek Zarobkowych; ⁱ Zrzeszone w związkach rewizyjnych; ^j Zrzeszone w trzech centralach; ^k Zrzeszone w jednej centrali; ^l Łącznie z zakładami zastawniczymi komunalnych kas oszczędności.

U w a g a: Dane obejmują instytucje krajowe i ich oddziały położone w Polsce, w Wolnym Mieście Gdańsku i za granicą oraz oddziały instytucji zagranicznych w Polsce. Oddziały podano łącznie z agencjami, ekspozyturami, zbiornicami i biurami pomocniczymi.

Źródło: *Historia Polski w liczbach*. t. 2: *Gospodarka*, red. A. Jezierski, A. Wyczański, Warszawa 2006, s. 569.

W instytucjach kredytowych II Rzeczypospolitej zatrudnionych było, według spisu z 1921 r., 18,1 tys. osób, w 1931 r. ponad 31 tys. osób (tab. 2)¹. Było to środowisko bardzo zróżnicowane, na jego szczycie stali prezesi i dyrektorzy (tworzący management banków), dalej urzędnicy średniego szczebla, kierownicy oddziałów, buchalterzy, stenotypiści i stenotypistki, sekretarze i sekretarki, aż po najniższy personel w postaci portierów, kierowców itd.² „Środowisko bankowe” obejmowało zatem osoby o bardzo zróżnicowanym statusie, determinował on wysokość zarobków, prestiż, rolę w hierarchii bankowej³. Strukturę pracujących w bankowości przedstawia tab. 2.

Tabela 2. Pracujący w instytucjach sektora bankowego w 1921 i 1931 r. A. w 1921 r.

Wyszczególnienie	Razem ^a	Banki ^b	Lombardy	Inne
Pracujący ogółem	18 050	17 810	167	73
Samodzielni (właściciele)	549	484	34	31

¹ Spis z 1921 r. operował określeniem „handel pieniężny”, spis z 1931 r. „obróć pieniężny”. *Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe*. „Statystyka Polski” (Warszawa) 1927, t. 31, s. 140–141, 154–155.

² O roli kobiet więcej zob. C. Leszczyńska, *Women in Polish banking during the Second Polish Republic*, „Studia Historiae Oeconomicae” 2019, vol. 37, s. 93–115.

³ Poziom wynagrodzeń przedstawia ankieta przeprowadzona w 1930 r.; T. Czajkowski, E. Otrębski, *Zarobki pracowników bankowych i ubezpieczeniowych*, „Statystyka Pracy” 1932, z. 1, s. 34.

Wyszczególnienie	Razem ^a	Banki ^b	Lombardy	Inne
Członkowie rodzin pomagający samodzielnym	39	28	10	1
Pracownicy, w tym:	15 287	15 169	87	31
kierownicy	1 917	1 894	19	4
biurowi i handlowi	13 339	13 251	61	27
techniczni	31	24	7	0
Robotnicy i chałupnicy	2 170	2 124	36	10
Stanowisko nieznanne	5	5	0	0
Kobiety	5 900	5 827	55	18
Samodzielne (właścicielki)	72	62	6	4
Członkinie rodzin pomagające samodzielnym	17	12	5	0
Pracowniczkę, w tym:	5 590	5 546	33	11
kierowniczkę	37	33	4	0
biurowe i handlowe	5 547	5 509	27	11
techniczne	6	4	2	0
Robotnice i chałupnice	220	206	11	3
Stanowisko nieznanne	1	1	0	0

^a Dane nie obejmują okręgu wileńskiego oraz Górnego Śląska (spis nie był przeprowadzony na tych obszarach); ^b Bank Polski, banki akcyjne, banki państwowe, kasy oszczędności, towarzystwa kredytowe, spółdzielnie oszczędnościowo-kredytowe.

B. W 1931 r.

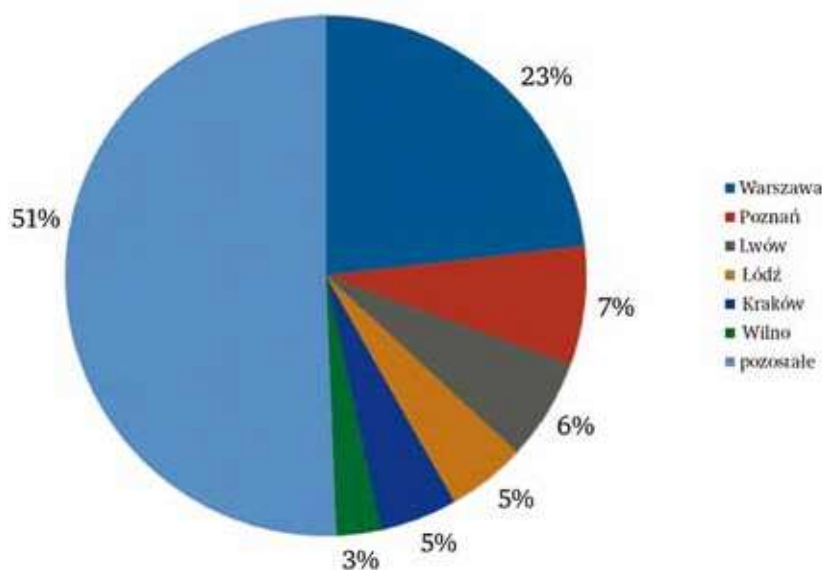
Wyszczególnienie	Razem	W tym w miastach
Pracujący ogółem	31 181	28 699
Samodzielni	725	679
Członkowie rodzin pomagający samodzielnym	96	86
Pracownicy najemni	30 360	27 934
umysłowi	25 698	23 684
robotnicy	4 662	4 250
Kobiety	8 482	8 027
Samodzielne	145	138
Członkinie rodzin pomagające samodzielnym	52	45
Pracowniczkę najemne	8 285	7 844
umysłowe	7 700	7 301
robotnice	585	543

Źródło: *Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe*, „Statystyka Polski” (Warszawa) 1927, t. 31, s. 140–141, 154–155; *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Stosunki zawodowe – ludność poza rolnictwem. Polska*, „Statystyka Polski”, (Warszawa) 1938, seria C, nr 94c, s. 1–3, 16–17, 40–41, 115.

Najliczniejszą grupę stanowili urzędnicy bankowi, których zaliczyć można do pracowników umysłowych⁴. Według spisu z 1931 r. grupa ta liczyła 26 tys.

⁴ Urzędnicy tworzyli najwyższą kategorię pracowników. Na przykładzie Banku Polskiego SA stwierdzić można, że wchodził do niej (kategoria A) urzędnicy z pełnym wykształceniem

osób i stanowiła około 4 proc. ogółu pracowników umysłowych w Polsce. Aż 50 proc. urzędników bankowych pracowało w sześciu największych miastach, z tego prawie 25 proc. w Warszawie, były tam bowiem zlokalizowane placówki najważniejszych instytucji finansowych (rys. 1).

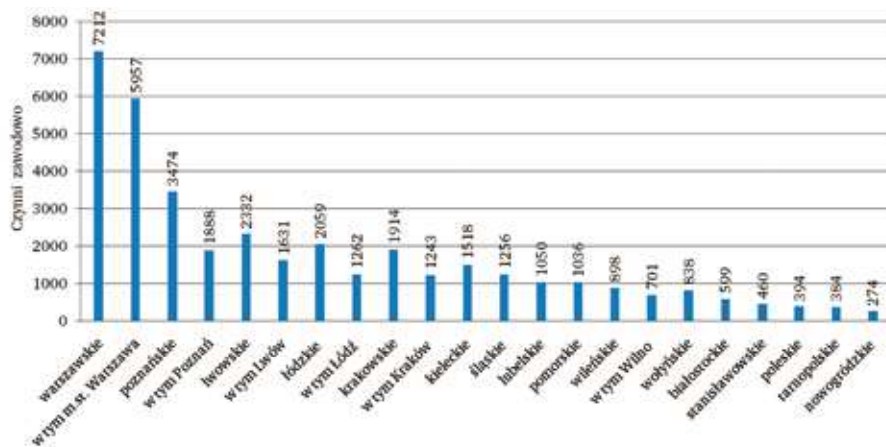

Rys. 1. Pracownicy umysłowi działu obrót pieniężny w największych sześciu miastach w 1931 r. Źródło: *Historia Polski w liczbach*. t. 2: *Gospodarka*, red. A. Jezierski, A. Wyczański, Warszawa 2006, s. 569.

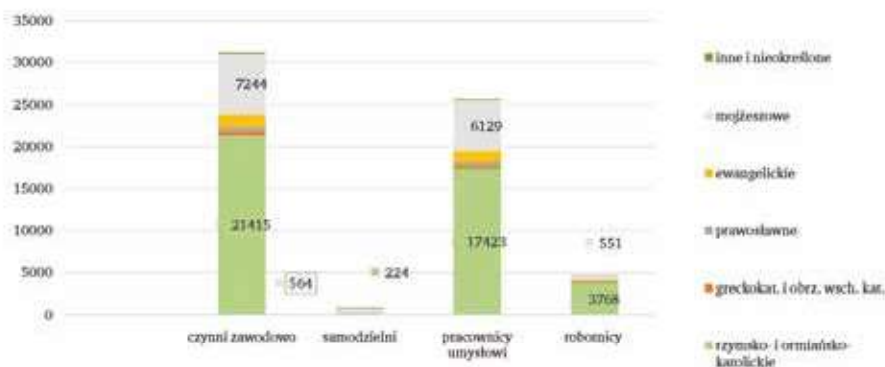
W świetle powyższego nie jest zaskakujące, iż grupa urzędników bankowych skoncentrowana była w kilku województwach, tak naprawdę w stolicach województw (rys. 2).

Przyjęło się uważać, że wśród zatrudnionych w bankowości wysoki był udział ludności żydowskiej. Przybliżają to statystyki wyznaniowe (rys. 3). Na ich podstawie widać, że najliczniejszą grupę stanowili pracownicy wyznania katolickiego, ludność wyznania mojżeszowego była na drugim miejscu.

handlowym, akademickim lub średnim, z kilkuletnią praktyką bankową; kategorię B tworzyli biuraliści wykonujący pomocnicze czynności biurowe (ukończone przynajmniej 4 klasy szkoły średniej lub niższej szkoły handlowej); kategorię C – woźni, gońcy i inni pracownicy obsługi. Pod koniec 1929 r. na 1288 pracowników banku, do kategorii A należało 938 osób (73 proc.); A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Bank Polski...*, s. 53–54. Jak wspominał S. Rudnicki (przedwojenny pracownik BGK i powojenny dyrektor jednego z oddziałów), uzyskanie w latach trzydziestych posady w BGK wymagało studiów wyższych oraz rekomendacji wpływowych osób, jemu wystawili ją wojewoda i prezydent Poznania; S. Rudnicki, *Wspomnienia prawie stuletnie*, Kraków 2007, s. 47, 50 i n.

Rys. 2. Pracownicy umysłowi działu obrót pieniężny według województw w 1931 r. Źródło: *Drugi powszechny spis ludności...*, z. 36–88 dla poszczególnych województw oraz miast Warszawa, Wilno, Łódź.

Rys. 3. Czynni zawodowo i pracownicy umysłowi w dziale obrót pieniężny wg wyznania w 1931 r. Źródło: *Historia Polski w liczbach*, t. 2: *Gospodarka*, red. A. Jezierski, A. Wyczański, Warszawa 2006, s. 569.

Analiza całego tego środowiska przekracza ramy niniejszego opracowania, poniżej krótkiej charakterystyce poddano osoby z grupy kierowniczej.

Pierwszą, choć nie najliczniejszą grupę międzywojennego bankierstwa, stanowili właściciele i menedżerowie domów bankowych, które korzeniami sięgały zazwyczaj XIX w. Największym pod względem kapitału (ok. 6,5 mln zł w 1936 r.) był dom bankowy Szereszowskich. Prowadził go Rafał (Rafael) Szereszowski⁵, który pochodził z rodziny kupieckiej, miał wykształcenie średnie,

⁵ M. Ryńca, *Rafał Szereszowski, 1869–1948*, IPSB, <http://www.ipsb.nina.gov.pl/HomeIPSB> [dostęp 10 XII 2017 r.].

był członkiem (współzałożycielem) wielu organizacji, instytucji publicznych, kupieckich oraz finansowych, aktywnie działał na polu publicznym (senator z ramienia środowisk żydowskich w latach dwudziestych). Znaną osobistością był także Kazimierz Natanson, który kierował bankiem S. Natanson i synowie. Z wykształcenia prawnik i ekonomista (studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim oraz ekonomię i bankowość w Lipsku), był znanym finansistą jeszcze przed 1918 r. (w latach 1901–1918 był m.in. wiceprezesem Rady Banku Handlowego oraz jednym z jego dyrektorów). W II Rzeczypospolitej był członkiem władz lub ciał doradczo-honorowych wielu instytucji finansowych i niefinansowych⁶. Trzecią ważną postacią był Adolf Peretz, ekonomista, bankier i działacz społeczny, autor znanej rozprawy o finansjerze warszawskiej⁷. Peretz był absolwentem Akademii Handlowej we Wrocławiu, przed I wojną związany był zawodowo z Bankiem Handlowym SA w Warszawie, od 1883 do 1920 r. prowadził z bratem Leopoldem Dom Bankowy A. Peretz i S-ka, a w 1920 r. ze Stanisławem Pinkusem założył Bank Angielsko-Polski. Był członkiem rad nadzorczych wielu podmiotów⁸. Peretz utrzymywał stosunki towarzyskie z „licznymi domami plutokracji warszawskiej [...], z wieloma luminarzami swojej epoki, m.in. z Bolesławem Prusem, Henrykiem Sienkiewiczem, Ignacym Paderewskim, Franciszkiem Potockim”⁹. Do znanych bankierów należy zaliczyć także właścicieli domów bankowych: Aron Holzer w Krakowie, Kratochwill & Pernaczyński w Poznaniu czy Tobiasz Bunimowicz w Wilnie¹⁰.

Przedstawiciele domów bankowych sytuowali się między finansistami (historycznie zaliczano ich do burżuazji) a menedżerami, czasem także pracownikami umysłowymi. Oprócz zarządzania domami bankowymi piastowali różne funkcje w organach reprezentujących to środowisko w relacjach z rządem czy instytucjami rynku finansowego i kapitałowego. Wspierali także wiele przedsięwzięć i instytucji kultury. Niektórzy wchodzili do środowisk inteligencji, głównie żydowskiej¹¹. W latach międzywojennych domy bankowe traciły znaczenie, niektóre upadły w czasie wielkiego kryzysu (w 1925 r. liczba takich podmiotów

⁶ S. Konarski, *Kazimierz Natanson, 1853–1935*, IPSB, <http://www.ipsb.nina.gov.pl/HomeIPSB> [dostęp 10 XII 2017 r.].

⁷ A. Peretz (Ignotus), *Finansjera warszawska (1870–1925)*, Warszawa 1926.

⁸ Adolf Peretz żył w latach 1855–1933; M. Fuks, *Peretz (Perce) Adolf* [w:] *Polski słownik judaistyczny*, Żydowski Instytut Historyczny, [www.jhi.pl/psj/Peretz_\(Perce\)_Adolf](http://www.jhi.pl/psj/Peretz_(Perce)_Adolf) [dostęp 10 XII 2017 r.]; *idem*, *Profesor Peretz (Adolf Peretz)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1992, nr 31/3–4, s. 96–102.

⁹ M. Fuks, *Profesor...*, s. 98. Szerzej zob. I. Schiper, *Żydzi w bankowości polskiej* [w:] *Żydzi w Polsce odrodzonej*, t. 2, red. I. Schiper, A. Tartakower, A. Hafftko, Warszawa 1934, s. 432–463; J. Marcus, *Social and Political History of the Jews in Poland, 1919–1939*, Berlin–New York–Amsterdam 1983, s. 109 i n.

¹⁰ W. Morawski, *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*, Warszawa 1998, s. 83–84.

¹¹ J. Marcus, *Social and Political History...*, s. 96.

wynosiła 31, w 1938 r. – 28). To, że w przeważającej liczbie były własnością Żydów, spowodowało, iż nie przetrwały II wojny. Ocalały nieliczne, ale zostały ostatecznie postawione w stan likwidacji w latach powojennych¹².

Kolejną grupę stanowili menedżerowie (czasem osoby pochodzące ze świata gospodarki czy polityki) w osobach prezesów i dyrektorów prywatnych banków akcyjnych, banków państwowych i komunalnych. Liczebność banków prywatnych działających w formie spółek akcyjnych kurczyła się: w 1925 r. działały 82 banki mające 259 oddziałów (ponadto 6 banków zagranicznych z 10 oddziałami), w 1938 r. już tylko 26 banków z 84 oddziałami (plus 4 zagraniczne z 9 oddziałami)¹³. Każdym bankiem zarządzał prezes i kilku dyrektorów, w sumie było to kilkaset osób, uwzględniając oddziały – zapewne ponad 1 tys. osób. Liczbę tę należałoby powiększyć o prezesów i dyrektorów trzech banków państwowych z ok. 70 oddziałami, Banku Polskiego SA (ok. 50 oddziałów), towarzystw kredytowych (było ich 13 w 1925 r. i 19 w 1938 r.; nie miały oddziałów) oraz komunalnych kas oszczędności (200 w roku 1925 r. i 354 w 1938 r. plus 115 oddziałów)¹⁴. Przyjąć można, że liczebność wyższej kadry (prezesi i dyrektorzy) wymienionych instytucji mieściła się w przedziale 2–2,5 tys. osób (pomijam drobne instytucje pośrednictwa finansowego, jak kasy spółdzielcze, lombardy i kantory, zarządzanie którymi nie wymagało wysokich kompetencji).

Nie dysponujemy zbiorowym portretem tej grupy. Dzięki biografiami i różnym charakterystykami niektórych jej przedstawicieli wiemy, że rekrutowała się zasadniczo z czterech środowisk: wielkiego przemysłu, ziemiaństwa, nauki oraz aparatu państwowego (wykaz prezesów i dyrektorów głównych banków zestawia tabela w aneksie). Jej cechy przybliżają biografie najwyższych urzędników i prezesów najważniejszych banków.

Rozpocznę od władz Banku Polskiego SA. Pierwszy jego prezes, Stanisław Karpiński, pochodził z ziemiaństwa, ukończył ekonomię na uniwersytecie w Lipsku, przed wojną związany był ze środowiskami bankowymi, w II Rzeczypospolitej był ministrem skarbu, senatorem, opublikował kilka prac z zakresu bankowości. Kolejny prezes, Władysław Wróblewski, ukończył studia prawnicze na UJ, tamże habilitował się i pracował do 1918 r. Był dyplomatą (Londyn, Waszyngton), potem kierował Bankiem Polskim, w drugiej połowie lat trzydziestych powrócił do pracy naukowej. Po 1945 r. był profesorem Uni-

¹² C. Leszczyńska, *Zmiany własnościowe w sektorze bankowym w latach 1945–1950* [w:] „*Rewolucja społeczna*” czy „*dzika przebudowa*”? *Społeczne skutki przekształceń własnościowych w Polsce (1945–1956)*, red. T. Osiński, Lublin 2016, s. 224 i n.

¹³ *Mały rocznik statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 209; *Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1927*, Warszawa 1927, s. 285, 295–296, 300–301. Gwoli ścisłości należałoby dodać, że znaczenie banków prywatnych osłabło w wyniku wielkiego kryzysu lat trzydziestych, doszło wręcz do ich marginalizacji; W. Morawski, *Bankowość prywatna w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1996, s. 123.

¹⁴ *Ibidem*.

wersytetu Łódzkiego. Trzeci prezes, Adam Koc, był znaną postacią ze świata polityki, pochodził z rodziny urzędniczej, studiował na UJ, był posłem, piastował wysokie stanowiska w aparacie państwowym, parał się dziennikarstwem¹⁵. Ostatni, Władysław Byrka, to absolwent studiów prawnych na Uniwersytecie we Lwowie, doktor prawa, działacz ruchu ludowego, minister i wiceminister skarbu, dyrektor PKKP oraz wieloletni poseł do sejmu¹⁶.

Naczelnymi dyrektorami Banku Polskiego byli Władysław Mieczkowski i Leon Barański. Barański był absolwentem UJ i Uniwersytetu Wiedeńskiego, doktorem prawa, wysokim urzędnikiem w Ministerstwie Skarbu. Uważany był za wysokiej klasy fachowca¹⁷. Od 1941 r. przewodniczył komitetowi redakcyjnemu „*Ekonomisty Polskiego*”, pozostawił kilka cennych prac z dziedziny pieniądza i bankowości. Władysław Mieczkowski studiował w Berlinie, Lipsku i Paryżu (École des Sciences Politiques), był doktorem praw, bankowcem z doświadczeniem wyniesionym z pracy w Niemczech (Rostock, Hanower i Berlin), w Polsce związany był z Bankiem Związku Spółek Zarobkowych.

Dyrektorami wydziałów (4–5 osób) byli fachowcy w swoich dziedzinach. Najbardziej znaną postacią był Zygmunt Karpiński, który zarządzał wydziałem zagranicznym od 1924 do 1951 r. (podczas wojny przebywał w Londynie, wraz z władzami Banku Polskiego, po wojnie w NBP)¹⁸. Studiował w Strasburgu, Monachium i Berlinie, zrobił doktorat z ekonomii na Uniwersytecie Goethego we Frankfurcie. Pracował w Discount-Gesellschaft, Austriackim Zakładzie Kredytowym w Wiedniu i Banku Towarzystw Spółdzielczych w Warszawie. Dyrektor Walery Zbijewski ukończył studia w warszawskiej SGH, doktorat zrobił we Francji, po wojnie objął stanowisko naczelnika w NBP. W czasie wojny z żoną Marylą ukrywał dziewczynkę pochodzenia żydowskiego Elżbietę Wilk (córkę przedwojennych znajomych), w 2016 r. otrzymał pośmiertnie tytuł Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. Z Bankiem Polskim związany był też Feliks Młynarski, bankowiec, ekonomista, dyrektor departamentu w Ministerstwie Skarbu, zaliczany do współtwórców reformy walutowej 1924 r. W latach 1933–1935 pracował w Komitecie Finansowym Ligi Narodów, był profesorem bankowości w SGH. W czasie okupacji niemieckiej objął stanowisko prezesa Banku Emi-

¹⁵ J. Mierzwa, *Pułkownik Adam Koc. Biografia polityczna* [w:] *Historia Jagellonica*, t. 2, Kraków 2006 (seria: „*Studia z historii XX wieku*”, t. 2), s. 20–25, 99 i n.

¹⁶ A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Bank Polski SA 1924–1951*, Warszawa 1994, s. 40–45.

¹⁷ Barański imponował wiedzą i inteligencją, podczas pracy w Departamencie Obrotu Pieniężnego Ministerstwa Skarbu był „bożyszczem” urzędników; A. Ivanka, *Wspomnienia skarbowca 1927–1945*, Warszawa 1964, s. 50.

¹⁸ Karpiński był w dyrektorem wydziału walutowego NBP od 1946 do 1951 r., jego rola była wówczas bardzo ograniczona. Do 1956 r. piastował jeszcze stanowisko doradcy prezesa; Z. Karpiński, *Wspomnienia z okresu pracy w Narodowym Banku Polskim*, „*Materiały i Studia NBP*” 1991, z. 19, s. 64.

syjnego w Krakowie, po wojnie wrócił do pracy naukowej jako profesor UJ i członek PAU, autor wielu publikacji z dziedziny bankowości i finansów¹⁹.

Nie ma miejsca na charakterystyki kolejnych postaci, nazwiska osób należących do zarządów banków zamieszczam w wykazie na końcu artykułu, większość z nich legitymowała się ukończonymi studiami wyższymi, czasem doktoratami, zdobywała doświadczenie w bankach zagranicznych, zajmowała się także działalnością publiczną, naukową i publicystyczną. Można tu wskazać m.in. Jana Steczkowskiego, Wacława Konderskiego czy Henryka Grubera²⁰.

Środowiska bankowe w latach 1945–1970

Destrukcyjną polskiej bankowości przyniosła II wojna światowa. Na terenach wcielonych do Rzeszy i ZSRS banki polskie zlikwidowano, w Generalnej Guberni ich działalność zredukowano do podstawowych czynności. Nastąpiło załamanie normalnych obrotów gospodarczych, zredukowano zatrudnienie, w konsekwencji zagłady ludności żydowskiej wiele banków straciło fachowców i personel pomocniczy. Po wojnie wiele banków prywatnych nie było w stanie wznowić normalnej działalności, niedługo potem władze podjęły działania mające na celu likwidację nielicznych prywatnych podmiotów, które przetrwały wojnę. Przystąpiono też do przebudowy sektora bankowości publicznej w kierunku ograniczenia jej do kilku podmiotów.

Lata 1945–1970 z punktu widzenia ewolucji systemu bankowego można podzielić na trzy fazy. Pierwsza obejmowała okres 1945–1948, cechowała się ograniczoną ciągłością instytucji publicznych (jeśli idzie o banki prywatne, większość uległa likwidacji) oraz dość znaczącą ciągłością kadr (dokonane zmiany dotyczyły najwyższych stanowisk). Faza druga miała miejsce w latach 1949–1953, domknęto wówczas instytucjonalną przebudowę systemu oraz dokonano szerokiej wymiany kadr. Proces ten wpisywał się w budowę nowej struktury społeczeństwa, w tym tworzenie nowej inteligencji²¹. Trzecia faza, którą można nazwać petryfikacyjną jeśli idzie o układ instytucjonalny, trwała do końca lat sześćdziesiątych. W 1969 r. zlikwidowano Bank Inwestycyjny, od 1970 r. jego placówki i kadry przejęły Narodowy Bank Polski (NBP) i Powszechna Kasa Oszczędności (PKO)²². Jeśli idzie o kadry, dokonała się stabilizacja i normalizacja w sensie odejścia od awangardowej zmiany okresu stalinowskiego.

¹⁹ T. Głowiński, *Feliks Młynarski 1884–1972*, Wrocław 2012, s. 277 i n.

²⁰ Biogramy niektórych osób podają: W. Morawski, *Słownik historyczny...*; T. Głowiński, *Feliks Młynarski...* (indeks osobowy).

²¹ M. Kruszyński, „*Własna inteligencja*”. *O społecznej bazie i roli inteligencji w Polsce (1944–1956)* [w:] „*Rewolucja społeczna*”..., s. 385 i n.

²² Kolejne zmiany zaszły w połowie lat siedemdziesiątych, kiedy NBP wchłonął PKO, a Państwowy Bank Rolny (PBR) stał się Bankiem Gospodarki Żywnościowej (BGŻ).

System bankowy cechowała specjalizacja, przejawiająca się nałożonym przez państwo na poszczególne banki zakresem czynności i uprawnień. Bank centralny (NBP) był bankiem emisyjnym oraz bankiem państwa, ale także instytucją prowadzącą operacje kredytowo-kontrolne (w zakresie kredytu krótkoterminowego) dotyczące sektora uspołecznionego, uczestniczył też w planowaniu obrotu gotówkowego i planowaniu kredytowym. Przejściowo prowadził także obsługę rozliczeń finansowych z zagranicą, w tym tych związanych z realizacją obrotu handlowego – to ostatnie stało się ostatecznie domeną Banku Handlowego w Warszawie. Bank Inwestycyjny zajmował się rozdziałem i kontrolą kredytów inwestycyjnych, a Bank Rolny – kredytów w rolnictwie (w tym obsługą finansową spółdzielczości oszczędnościowo-kredytowej). PKO była „skarbnicą” oszczędności Polaków, a Bank Polska Kasa Opieki SA (Bank Pekao SA) prowadził rachunki walutowe²³. Wymogi kompetencyjne i zakres obowiązków kadr największych banków (zwłaszcza w zakresie rozliczeń z zagranicą) były oczywiście inne od tych dotyczących małych spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych. Sieć wskazanych wyżej instytucji w latach 1946–1970 pokazuje tab. 3.

Tabela 3. Instytucje bankowe w latach 1946–1970

Wyszczególnienie	1946	1956	1960	1970
Narodowy Bank Polski	1	1	1	1
oddziały:				
wojewódzkie	77	17	17	17
operacyjne		419	406	431
Bank Inwestycyjny	–	1	1	–
oddziały:				
wojewódzkie	–	–	17	–
operacyjne	–	42	26	–
Bank Rolny ^a	1	1	1	1
oddziały:				
wojewódzkie	.	17	17	17
powiatowe	.	47	94	95
kredytowe	.	–	–	148
Bank Gospodarstwa Krajowego	1	1	1	1
Bank Handlowy SA	1	1	1	1
oddziały	–	–	–	5
Bank Polska Kasa Opieki SA	1	1	1	1
oddziały krajowe	–	–	2	2
ekspozytury krajowe	–	–	7	19
oddziały zagraniczne	2	2	2	1

²³ Bank posiadał zagraniczne placówki w skupiskach Polonii.

Wyszczególnienie	1946	1956	1960	1970
Powszechna Kasa Oszczędności	1	1	-1	1
oddziały wojewódzkie	16	17	17	17
oddziały operacyjne		117	178	218
Związek Spółdzielni Oszczędnościowo-Pożyczkowych	1	1	1	1
oddziały wojewódzkie		17	17	17
spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe	1180	1285	1359	1645

^a W 1946 r. Państwowy Bank Rolny.

Źródło: *Historia Polski w liczbach...*, s. 583.

Od początku lat pięćdziesiątych do końca siedemdziesiątych liczba banków była stała, zmieniała się sieć ich placówek terenowych. Wzrost ten dotyczył także spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych. Cały sektor bankowy zatrudniał w listopadzie 1947 r. 24,3 tys. pracowników (w tym 19,1 tys. umysłowych)²⁴, w marcu 1950 r. 29,7 tys. osób (zatrudnieni objęci ubezpieczeniem społecznym), w tym 24,8 tys. pracowników umysłowych (w bankach państwowych odpowiednio 27,8 tys. i 23,5 tys., w spółdzielniach kredytowych 1,9 tys. i 1,3 tys.)²⁵. Zatrudnienie w kolejnych latach rosło, przekraczając w 1970 r. 60 tys. osób.

Tabela 4. Zatrudnieni w bankach w latach 1956–1967

Banki	1956	1960	1965	1970
Ogółem	43 839	45 808	55 386	62 004
NBP	24 410	21 174	23 122	27 582
Bank Inwestycyjny	4 045	2 987	3 398	
Bank Rolny	2 674	3 671	4 080	4 317
Bank Handlowy	330	364	747	1 073
BGK	60	49	15	.
Pekao SA	347	814	1 157	1 533
PKO	3 560	4 814	5 582	11 577
ORS – Obsługa Ratalnej Sprzedaży	×	2 367	3 634	
Spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe	8 413	9 568	13 651	15 922

Źródło: *Rocznik statystyczny 1963*, Warszawa 1963, s. 575; *Rocznik statystyczny 1969*, Warszawa 1969, s. 372; *Rocznik statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 601.

Liczbę pracowników umysłowych oraz posiadających wyższe wykształcenie możemy podać w przybliżeniu, w rocznikach statystycznych są one bowiem ujmowane łącznie z pracownikami instytucji ubezpieczeniowych: zatrudnieni w bankach stanowili średnio 87 proc. ogółu zatrudnionych, w instytucjach ubezpieczeniowych 13 proc., natomiast udział pracowników umysłowych

²⁴ Liczba 24 tys. obejmuje też pracowników ubezpieczeniowych; *Rocznik statystyczny 1948*, Warszawa 1948, s. 193.

²⁵ *Ibidem*, s. 81.

w bankach sięgał 88–90 proc. ogółu zatrudnionych. Liczba pracowników z wykształceniem wyższym w bankach i ubezpieczeniach wynosiła w 1956 r. 3,7 tys. osób, w 1958 r. – 3,9 tys. osób, w 1964 r. – 4,2 tys., w 1970 r. – 7,1 tys. osób. Na podstawie tych danych szacować można, że liczba pracowników bankowych z wyższym wykształceniem wynosiła: w 1956 r. 3,2 tys. (7,3 proc. ogółu zatrudnionych), w 1964 r. – 3,7 tys. (6,6 proc.), a w 1970 r. – 6,2 tys. (10 proc.)²⁶. Dodam, że spisy powszechne nie wyodrębniały pracujących w sektorze bankowym, pytania spisowe dotyczyły bowiem wykonywanych zawodów. Pracownicy bankowości „rozpływają się” w grupie księgowych, kierowników finansowych, dyrektorów i kierowników według szczebli, pracowników biurowych itd.

Jak wspomniałam wyżej, bankiem dominującym w systemie był NBP. Powstał w styczniu 1945 r., w lutym rozpoczął działalność i proces naboru kadr. Ludwik Kostowski, późniejszy naczelnik jednego z wydziałów NBP, opisując ten okres wymieniał z nazwiska obecnych w Łodzi przedwojennych dyrektorów, którzy organizowali placówki NBP. Byli to m.in. Jan Ziemia, przedwojenny dyrektor oddziału Banku Polskiego w Lublinie, Józef Gregor, przedwojenny dyrektor oddziału w Zamościu²⁷. Do pracy zgłaszali się przede wszystkim pracownicy przedwojennego Banku Polskiego SA (podczas wojny pracowali oni w Banku Emisyjnym), ale także pracownicy innych banków²⁸. Z 1640 osób zatrudnionych w Banku Polskim przed wybuchem wojny, do pracy w NBP zgłosiło się w 1945 r. 960 osób (w kraju przebywało ok. 1200 osób)²⁹. W kolejnych latach, wraz ze zwiększaniem zatrudnienia, rosła liczba pracowników pochodzących z zewnętrznych instytucji oraz niemających praktyki bankowej.

Tabela 5. Pracownicy NBP wg poprzedniego miejsca zatrudnienia w latach 1945–1949

Wyszczególnienie	1945	1946	1947	1948	1949
Ogółem	2366	3823	4407	5677	8200
w % z ogółem = 100					
Bank Emisyjny	66,0	36,5	31,9	25,4	17,1
Inne banki	11,0	9,6	11,8	13,5	18,9
Inne instytucje lub bez praktyki	23,0	34,1	56,3	61,1	64,0

Źródło: Archiwum NBP, 93/93, Sprawozdanie za 1949 r., s. 128.

²⁶ *Rocznik statystyczny 1963*, Warszawa 1963, s. 71; *Rocznik statystyczny 1968*, Warszawa 1968, s. 71, 575; *Rocznik statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 112, 601.

²⁷ Archiwum NBP, 1/1, Organizacja oddziałów, 1945 r.; *ibidem*, 21/8, Kronika z prac organizacyjnych oddziałów za 1945 r., b.p.

²⁸ Pod koniec 1945 r. dokonano oceny kadr (prawość, wykształcenie, postawy społeczne, stosunki rodzinne i majątkowe). Kierownik jednostki wystawiał ocenę: wybitny, dobry, przydatny, mierny i nieprzydatny. Chodziło tu głównie o oceny postaw w czasach wojny. Archiwum NBP, 1/3, Listy okrężne, okólniki poufne, b.d., b.p.

²⁹ Wraz z bankiem ewakuowało się 180 osób, 140 zginęło podczas wojny, 93 osoby zmarły.

Z Bankiem Polskim związani byli też kierownicy oddziałów oraz prawie wszyscy firmanci i skarbnicy. W centrali na 316 pracowników umysłowych 134 pracowało w Banku Polskim (42 proc.). Obsadę wydziałów centrali NBP w tym okresie pokazuje tabela 4.

Tabela 6. Skład zarządu NBP w pierwszych latach działalności

Naczelnik wydziału	Wykształcenie	Poprzednie miejsce pracy
F. Pałosz – Generalny Sekretariat zastępca K. Madura	magister nauk ekonomicznych magister praw	BP i BE BP i BE
M. Wyczałkowski – Wydział Ekonomiczny zastępca M. Orłowski	doktor nauk ekonomicznych doktor praw	BE PG
J. Gładysz – Wydział Kredytowy jego zastępcy: S. Krzemiński L. Kostowski	magister praw magister praw magister praw	BP i BE BP i BE BP i BE
J. Świdrowski – Wydział Zagraniczny (od 1946 r. T. Mierzyński)	doktor praw magister WSH	PIR BP i BE
W. Zbijewski – Wydział Personalny (od 1946 r. W. Pawlik)	doktor praw magister praw	BP BH
K. Wasyluk – Wydział Administracyjny zastępca M. Łakomski	magister ekonomii magister praw	BP i BE BP
K. Pustówka – Skarbiec Emisyjny zastępca W. Bartoszewski	doktor praw magister nauk politycznych	BP i BE BP
E. Czarnecki – Centralna Księgowość; zastępca K. Curzytek	absolwent prawa absolwent Akademii Handlowej	BP i BE BP i BE
H. Czarnecki – Biuro Rozrachunków Międzynarodowych od 1946 r. W. Zbijewski	absolwent WSH doktor praw	PIR BP

BP – Bank Polski SA; BE – Bank Emisyjny w Krakowie; PIR – Polski Instytut Rozrachunkowy; KD – Komisja Dewizowa; BH – Bank Handlowy w Warszawie SA; Prokuratoria Generalna – PG.
Źródło: L. Łaskowski, *Załoga banku. Materiały do monografii Narodowego Banku Polskiego 1945–1970*, Biblioteka NBP, mps, b.d.w., s. 48–49; Archiwum NBP, 14/4, Sprawy personalne. Sprawozdania, studia, materiały, sporządzone przez W. Zbijewskiego (1946), s. 1.

Choć kadra kierownicza NBP w większości pochodziła z Banku Polskiego, w zarządzie znalazł się tylko jeden przedwojenny dyrektor, Zygmunt Karpiński, który wrócił z Londynu we wrześniu 1946 r. (miało to związek z działaniami służącymi przejęciu kontroli NBP nad rezerwami złota Banku Polskiego SA). Prezesem NBP został Edward Droźniak, ekonomista, absolwent przedwojennej SGH i asystent tejże uczelni. Przed wojną członek PTE, związany ze środowiskami lewicowymi i ruchem spółdzielczym, pracował w Centralnej Kasie Spółek Rolniczych. Urząd prezesa NBP piastował w latach 1945–1949 i 1956–1961, w międzyczasie (1951–1956) był prezesem Państwowej Komisji Etatów, a po

odejściu z NBP ambasadorem w Waszyngtonie³⁰. Droźniaka po 4 latach zastąpił Witold Trąmpczyński, który był wcześniej naczelnym dyrektorem NBP. Bezpośrednio po wojnie funkcję tę piastował Jan Stefan Haneman, ekonomista, absolwent Wyższej Szkoły Handlowej w Lipsku, przed wybuchem wojny pracował w łódzkich instytucjach finansowych, w tym jako wicedyrektor miejscowej kasy komunalnej. Związany z ruchem socjalistycznym, po wojnie w PPS i KRN, szef resortu finansów PKWN³¹. W 1946 r. Hanemana zastąpił Trąmpczyński. Z wykształcenia był ekonomistą, profesorem UJ i SGPiS. W 1951 r. objął on urząd prezesa, odszedł z NBP w 1956 r., potem był ministrem handlu zagranicznego, ambasadorem w Waszyngtonie i posłem na sejm. Późniejsi prezesi: Adam Żebrowski (1961–1965), Stanisław Majewski (1965–1968) oraz Leonard Siemiątkowski (1968–1972) należeli do postaci mniej znanych. Mówiąc o prezesach innych banków warto odnotować, że prezesem PKO i jej naczelnym dyrektorem w latach 1947–1951 był Waław Konderski, absolwent studiów ekonomicznych w berlińskiej Wyższej Szkole Handlowej, przed wojną zastępca naczelnego dyrektora BGK, w latach trzydziestych naczelnym dyrektorem The British and Polish Trade Bank (bank zależny od BGK) oraz wiceprezes rady nadzorczej Bank von Danzig. Tłumaczył na język polski fachową literaturę ekonomiczną, w 1946 r. reprezentował Polskę na forach międzynarodowych instytucji finansowych³². Na czele BGK stali kolejno: Kazimierz Matuszewski (przedwojenny kierownik wydziału centrali), Edward Lipiński (znany ekonomista) oraz Jan Wojnar³³.

NBP był bankiem największym kadrowo, jego pracownicy stanowili ponad 50 proc. zatrudnionych w bankowości na początku lat pięćdziesiątych oraz ponad 40 proc. w latach sześćdziesiątych. Zasadnicza część kadry NBP pracowała w oddziałach terenowych. Bezpośrednio po wojnie liczba pracowników przypominała tę sprzed wojny, ale szybko zaczęła rosnąć, co pokazuje rys. 4.

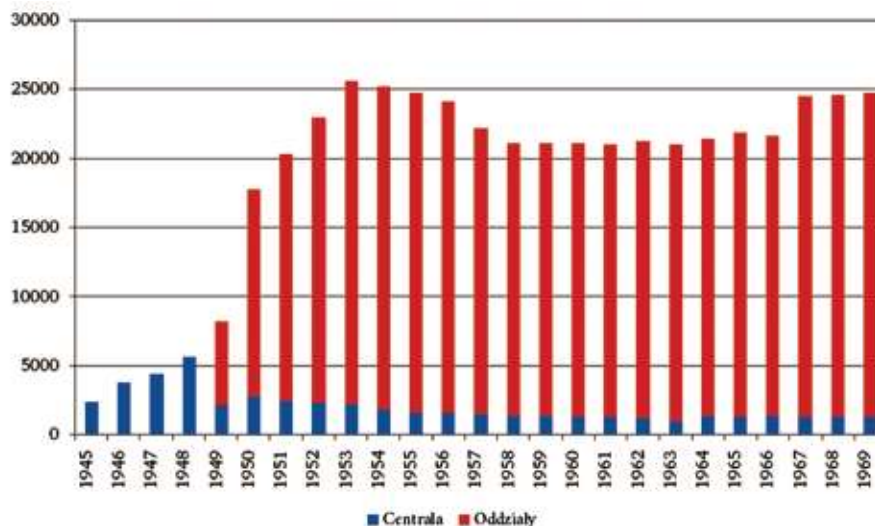
Skokowy przyrost zatrudnienia nastąpił na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych, zmienił on obraz kadr NBP w sposób zasadniczy. Wpłynęły na to trzy okoliczności: wymiana najwyższych władz (wskazano ją wyżej na kilku przykładach), nabór nowych pracowników związany z poszerzaniem czynności NBP oraz wchłanianiem likwidowanych banków. Jak pokazuje rys. 4, zmiana ta dotyczyła przede wszystkim oddziałów. Liczba zatrudnionych zaczęła spadać po 1956 r., redukcje związane były z próbami racjonalizacji zatrudnienia. Ponowny lekki wzrost wystąpił w końcu lat sześćdziesiątych.

³⁰ C. Leszczyńska, E. Droźniak, *Bankowiec, negocjator, dyplomata w Polsce powojennej* [w:] *Oni odbudowali i rozwijali Polskę*, red. A. Karpiński, Warszawa 2016, s. 49.

³¹ Z. Landau, *Jan Stefan Haneman (1890–1957), kierownik Resortu Gospodarki Narodowej PKWN*, „Finanse” 1974, nr 7, s. 37–49.

³² K. Michalski, *Od rewolucjonisty do bankiera – przypadek Waława Konderskiego*, <https://histmag.org/Od-rewolucjonisty-do-bankiera-przypadek-Walawa-Konderskiego-6784> [dostęp 10 I 2018 r.].

³³ Tego ostatniego wspominał pozytywnie S. Rudnicki, *Wspomnienia...*, s. 50.

Rys. 4. Pracownicy NBP w latach 1945–1969

Dane dla lat 1945–1948 obejmują centralę i oddziały.

Źródło: opracowano na podstawie sprawozdań NBP.

Gwałtowny wzrost zatrudnienia w 1949 i 1950 r. przyniósł chaos i dowolność w procedurach zatrudnieniowych i awansowych w oddziałach. Zatrudniano często ludzi bez kwalifikacji i odpowiedniego wykształcenia. Brakowało kadry kierowniczej średniego i niższego szczebla, spełniającej kryteria fachowości, a zarazem „właściwego” pochodzenia społecznego i postawy politycznej. Liczba absolwentów szkół ekonomicznych była za mała wobec nagłego rozrostu aparatu gospodarczego (zapotrzebowanie na nowe kadry płynęło z wielu instytucji)³⁴, obserwowano niechęć „wybijających się pracowników” do obejmowania stanowisk kierowniczych, zachętą nie były też niskie płace³⁵. Od końca lat czterdziestych ze względów politycznych szeroko przyjmowano bądź awansowano ludzi młodych (pokazną część stanowili członkowie partii, ZMP, „zdrowy element robotniczy i chłopski”). Braki merytoryczne i ideologiczne uzupełniano na przyspieszonych szkoleniach, przez samokształcenie, kursy korespondencyjne, w których uczestniczyły tysiące osób³⁶. Zwiększeniu liczby

³⁴ Na przykład na przełomie 1955 i 1956 r. zanotowano 1141 absolwentów szkół średnich o profilu finansowym, a 374 szkół wyższych (tryb dzienny i zaoczny); *Rocznik statystyczny 1956*, Warszawa 1956, s. 322–323, 334.

³⁵ Archiwum NBP, 93/93, Sprawozdanie za 1951 r., s. 167.

³⁶ W 1950 r. uruchomiono szkoły przysposobienia bankowego w Poznaniu i Szczyrku dla młodzieży z rodzin robotniczych. Działały one przez rok (w Poznaniu ukończyły je trzy osoby, w Szczyrku – 68, w tym dwie bezpartyjne), w ich miejsce zorganizowano technikum bankowe w Świdrze. W 1953 r. wprowadzono kursy podnoszące kwalifikacje; zrealizowano 20 kursów „z oderwaniem od pracy” (1600 osób), 22 kursy „bez oderwania od pracy” (688 osób),

pracowników z wyższym wykształceniem służyć miały praktyki stypendialne, na które kandydatów delegowały organizacje młodzieżowe działające na wyższych uczelniach (zrezygnowano z tego w 1951 r.)³⁷. Od 1954 r. utworzono specjalne Studium Bankowe przy SGPiS, dzięki któremu wzrosły możliwości kształcenia w trybie eksternistycznym i zaocznym.

Polityka zatrudnieniowa realizowana od końca lat czterdziestych wiązała się ze wzrostem liczby pracowników przede wszystkim o pochodzeniu robotniczym, następnie chłopskim, rosła też liczba pracowników należących do „inteligencji pracującej”. Pokazuje to tabela 7. Dodać należy, że usuwanie pracowników mających „niewłaściwe” pochodzenie nie było masowe³⁸.

Tabela 7. Pochodzenie^a społeczne kadry NBP

Pochodzenie	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Ogółem	7849	17751	20294	22927	25546	25203	24727
Robotnicze	2275	7397	9208	10713	12031	12028	11879
Inteligencja pracująca	2759	4616	5204	5733	6003	5718	5610
Drobnomieszczaństwo	1322	1382	1116	1309	1398	1343	1168
Chłopskie	1100	3617	4304	5037	6042	6053	6025
Inne i wolne ^b	393	739	382	135	72	61	45

^a Użyto określeń stosowanych we wskazanym okresie; ^b W grupie tej ujmowano także pochodzenie „kapitalistyczno-obszarnicze”.

Źródło: A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Narodowy Bank Polski...*, s. 381.

Polityka kadrowa NBP wpisywała się w proces budowy nowej struktury społecznej, w pewnym stopniu w budowę nowej inteligencji³⁹. Jej charakter,

szkolenia indywidualne (11 tys. osób), odprawy szkoleniowe (45,8 tys.), szkolenia na stanowiska kierownicze (224 osoby), szkolenia specjalne (317 kierowników oddziałów ze słabymi kwalifikacjami), ponadto wyższe kursy w Ministerstwie Finansów, kształcenie ideologiczne (1400 osób). Kursy objęły ok. 15 tys. osób; Archiwum NBP, 93/93, Sprawozdanie za 1950 r., s. 61; *ibidem*, Sprawozdanie za 1953 r., s. 75–76.

³⁷ Przyczyną rezygnacji z kursów była nowa ustawa z 7 III 1950 r. o państwowych stypendiach dla młodzieży oraz o socjalistycznej dyscyplinie pracy na uczelniach. Praktyki stypendialne dla studiujących na kierunkach ekonomicznych i prawniczych istniały od 1945 r. W 1945 r. liczba praktykantów wynosiła 50, w końcu lat czterdziestych od 150 do 200 osób rocznie. W 1949 r. aż 99 proc. praktykantów było członkami ZSMP (w tym 23 proc. należało do PZPR; 42 proc. miało pochodzenie robotnicze, 26 proc. chłopskie, 25 proc. inteligentkie). W następnych latach wzrósł udział w tej grupie młodzieży chłopskiej. Praktykanci pracowali w NBP przez trzy dni w tygodniu, otrzymując wynagrodzenie w wysokości średniej płacy pracowników średniego szczebla.

³⁸ W 1950 r. „ujawniono” 22 osoby pochodzące „z aparatu ucisku” (7 w centrali i 15 w oddziałach), 93 osoby „klasowo i politycznie obce” (23 w centrali i 70 w oddziałach) oraz 41 osoby związane z „elementami kapitalistycznymi” (w centrali). Z pracy zwolniono 14 osób, a 41 przesunięto na niższe stanowiska; Archiwum NBP, 93/93, Sprawozdanie za 1950 r., s. 57.

³⁹ Szerzej: J. Mikułowski-Pomorski, *Inteligencja wobec nowych czasów* [w:] *Inteligencja. Tradycja i nowe czasy*, red. H. Kowalska, Kraków 2001, s. 233–266; J. Żarnowski, *Inteligencja polska*

opisany wyżej, w sposób oczywisty prowadził do pogorszenia jakości kadr pod względem wykształcenia i kompetencji. Po 1956 r. zaczęto podnosić kryteria naboru nowych pracowników, w latach 1957–1958 sformułowano wytyczne dotyczące podnoszenia wykształcenia ogólnego (ekonomia i bankowość) oraz kwalifikacji zawodowych⁴⁰. Do pracy mieli być przyjmowani pracownicy z minimum średnim wykształceniem, przy awansach i podwyżkach mieli być preferowani pracownicy z wykształceniem wyższym, dyrektorzy oddziałów mieli wykazywać się odpowiednim poziomem zawodowym, politycznym i etycznym. Uruchomiono akcję stypendialną⁴¹.

W latach 1958–1959 zrobiono przegląd kadr, brak stosownych kwalifikacji i wykształcenia miał stać się przyczyną zwolnienia bądź obligował pracownika do dalszego kształcenia się. W ocenach pominięto najwyższą kadrę kierowniczą, argumentowano, że większość osób z tej grupy wykształcenie wyższe posiadała lub była w trakcie jego uzupełniania. Wyniki przeglądu pokazuje tab. 8.

Ostatecznie działania podejmowane wobec osób niespełniających wymogów nie były radykalne. Nie stosowano szerzej zwolnień z pracy (odwołano 33 dyrektorów, 28 nie spełniało kryteriów) ani przeniesień na niższe stanowisko, częste były zwolnienia z obowiązku doksztalcenia (ludzie przed emeryturą).

Tabela 8. Przegląd kadr NBP w 1959 r.^a

Jednostki	Objęci przeglądem	Nie odpowiadało wymogom	Zobowiązani do uzupełnienia wykształcenia			Zwolnieni z wymogów kształcenia
			wyższego	średniego	na kursach PTE	
Ogółem	17 624	7 544	44	3 287	212	3 705
Oddziały operacyjne	15 447	6 976	33	3 100	188	3 317
Oddziały wojewódzkie	1 004	308	1	105	15	188
Centrala	1 173	260	10	82	9	200

1944–1989. *Struktury i role społeczne: problemy dyskusyjne*, „Acta Oeconomica Pragensia” 2007, nr 7, s. 473 i n.; *idem, Inteligencja w Polsce przedwojennej, w epoce komunizmu i na progu transformacji* [w:] *Inteligencja w Polsce: specjaliści, klerkowie, klasa średnia?*, red. H. Domański, Warszawa 2008, s. 81–102. O udziale różnych warstw społecznych w budowaniu socjalizmu w latach powojennych, zob. *Polacy wobec PRL. Strategie przystosowawcze*, red. G. Miernik, Kielce 2003.

⁴⁰ Wobec urzędników w oddziałach wojewódzkich i dyrektorów oddziałów terenowych wprowadzono wymóg średniego wykształcenia, wobec naczelników komórek planistyczno-kredytowych w oddziałach wojewódzkich – wyższego. Wytyczne te nie były w pełni realizowane; L. Laskowski, *Załoga banku...*, s. 17.

⁴¹ Umożliwiło to rozporządzenie Rady Ministrów z 16 I 1959 r., dające instytucjom prawo fundowania stypendiów dla studentów szkół wyższych.

Jednostki	Objęci przeglądem	Nie odpowiadało wymogom	Zobowiązani do uzupełnienia wykształcenia			Zwolnieni z wymogów kształcenia
			wyższego	średniego	na kursach PTE	
Kadra kierownicza	502	283	86	51	97	49
Dyrektorzy oddziałów operacyjnych	394	226	68	42	81	35
Naczelnicy wydziałów wojewódzkich	108	57	18	9	16	14

^a Nieco inne liczby podaje Z. Laskowski (*Zaloga banku...*, s. 21).

Źródło: Archiwum NBP, 93/93, Sprawozdanie za 1959 r., s. 76.

Jeśli idzie o stanowiska kierownicze, od końca lat czterdziestych przy naborze i awansach brano pod uwagę czynnik polityczny (pierwszeństwo mieli członkowie partii bądź lojalni bezpartyjni)⁴². Program kadrowy z listopada 1958 r. stanowił, że nowo mianowani na stanowiska kierownicze powinni mieć ukończone studia wyższe lub być w trakcie ich uzupełniania. Planowano odwoływanie osób niedających gwarancji podniesienia kwalifikacji, a ich stanowiska przejściowo obsadzać pracownikami wykwalifikowanymi, przenoszonymi z oddziałów „nadwyżkowych” i centrali⁴³. Zwalniano osoby niespełniające wymogów, ze słabymi kwalifikacjami (w 1962 r. 836 takich osób, w 1963 r. – 32), zaczęto weryfikować tych, którzy nie rozpoczęli nauki (505 osób w 1962 r.). Liczba kształcących się pod koniec 1962 r. wynosiła: 632 osoby w szkołach wyższych (głównie w trybie zaocznym), 969 – średnich, 180 – na kursach PTE. W kolejnych latach liczby były podobne. Od 1963 r. przestano przyjmować osoby bez wykształcenia średniego. Kolejny program podnoszenia kompetencji kadr na lata 1964–1970 ustalał normy dla oddziałów (wyższe wykształcenie dyrektorów, naczelników wydziałów kredytowych i określonych stanowisk kierowniczych w innych wydziałach)⁴⁴. Okresową ocenę poziomu kwalifikacji wszystkich pracowników przeprowadzono w 1966 r.

⁴² Wymiana kadr kierowniczych nie mogła być nagłą, gdyż brakowało następców (w 1951 r. zwolniono ze stanowisk kierowniczych 12 osób). Stabilność obsady dotyczyła 15 oddziałów wojewódzkich i 300 oddziałów terenowych. W niektórych oddziałach kierownicy zmieniali się 3–4 razy w roku, przy braku kandydatów nominowano nieodpowiednich ludzi.

⁴³ Archiwum NBP, 93/93, Sprawozdanie za 1959 r., s. 77.

⁴⁴ W latach 1960–1963 przyjęto do NBP 777 osób z wyższym wykształceniem (równocześnie odeszły 722 osoby), w latach 1964–1969 przyjęto 857 osób z wyższym wykształceniem (odeszły 920 osób).

Cała akcja „doskonalenia kadr” zaczęła przynosić pewne efekty dopiero w drugiej połowie lat sześćdziesiątych. Wcześniej wraz z gwałtownym wzrostem zatrudnienia odsetek osób z wykształceniem średnim i wyższym spadał (tab. 9).

Tabela 9. Poziom wykształcenia pracowników umysłowych NBP w latach 1945–1969

Lata	Pracownicy umysłowi ogółem	Wykształcenie			
		wyższe ^a	średnie/niepełne wyższe ^{ab}	średnie	niższe/od 1957 r. z nieukończonym średnim
		w % ogółem=100%			
1945	1435	36,6	7,6	50,0	5,8
1946	2541	23,8	16,8	52,2	7,2
1947	3184	23,2	18,6	46,4	11,8
1948	4383	21,3	19,1	46,3	13,3
1949	6713	18,0	18,1	45,9	18,0
1950	14470	13,7	×	74,3	12,0
1955	20927	10,0	×	63,2	26,8
1960	18217	11,1	2,4	50,6	35,9
1965	18631	12,1	2,7	58,5	26,7
1969	21333	12,3	66,7		21,0

^a W 1950 r. łącznie z osobami, które nie miały dyplomów studiów wyższych; w grupie osób z wykształceniem średnim także absolwenci szkół zawodowych i osoby posiadające tzw. małą maturę; ^b W latach 1945–1949 osoby z wykształceniem średnim, uczestniczące w specjalistycznych kursach, od 1957 r. – niepełne wyższe. W 1945 r. pracownicy umysłowi stanowili 66 proc. ogółu pracowników, w 1949 r. – 82 proc., w 1953 r. – 83 proc., w latach 1958–1969 średnio 86 proc.
Źródło: A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Narodowy Bank Polski...*, s. 376.

Szczególnie trudna była sytuacja w oddziałach operacyjnych, odsetek osób z wyższym wykształceniem zmienił się minimalnie, głównie drogą kierowania pracowników na studia zaoczne.

Tabela 10. Poziom wykształcenia pracowników umysłowych centrali i oddziałów NBP w latach 1957–1967

Lata	Pracownicy umysłowi	Wykształcenie w % ogółem			
		wyższe	niepełne wyższe	średnie ^a	niższe i nieukończone średnie
centrala					
1957	1242	32,2	5,4	41,0	21,4
1960	1123	33,7	3,6	40,2	22,4
1967	973	40,5	×	44,5	15,0
oddziały wojewódzkie					
1957	1376	26,3	6,0	38,2	29,4
1960	1157	30,0	4,1	40,2	25,7
1967	1342	34,0	×	50,1	15,9

Lata	Pracownicy umysłowi	Wykształcenie w % ogółem			
		wyższe	niepełne wyższe	średnie ^a	niższe i nieukończone średnie
oddziały operacyjne					
1957	16265	6,1	2,5	46,7	44,7
1960	15937	8,1	2,2	52,1	37,6
1967	18851	8,1	×	68,3	23,6

^a Od 1967 r. z nieukończonym wyższym.

Źródło: jak w poprzedniej tabeli.

Wyraźnej poprawie ulegał natomiast poziom wykształcenia kadry kierowniczej (dyrektorów, ich zastępców, naczelników wydziałów, głównych księgowych): w 1959 r. na 1253 osoby wykształcenie wyższe miało 26,7 proc., w 1963 r. na 1304 osoby – 31,4 proc., w 1966 r. na 1775 osób – 42 proc., w 1969 r. na 1670 osób – 52,1 proc.⁴⁵ Zmieniało się to głównie drogą kierowania pracowników na studia wyższe, osoby z zewnątrz nie były zainteresowane obejmowaniem posad w NBP z uwagi na niezbyt atrakcyjne – w porównaniu z sektorem przedsiębiorstw – wynagrodzenia⁴⁶. W oddziałach odsetek dyrektorów po studiach wyższych wynosił w 1957 r. 32,7 proc., a w końcu lat sześćdziesiątych już 70 proc. Wykształcenia średniego nie miało 13 osób (3 proc. dyrektorów oddziałów operacyjnych)⁴⁷.

Od lat pięćdziesiątych wśród pracowników rósł odsetek kobiet: w 1945 r. wynosił 28 proc., w 1949 r. – 49 proc., w 1955 r. – 60 proc., a u progu lat siedemdziesiątych ok. 80 proc. Zdecydowanie wolniej kobiety zajmowały stanowiska kierownicze: w 1958 r. odsetek kobiet wśród „kierowników” wynosił 5 proc., w 1969 r. – 8 proc. Jeśli idzie o najwyższe stanowiska w 1953 r. w centrali, dwie panie zostały naczelniczkami wydziałów, a dwadzieścia kierowniczkami działów. W oddziałach dwie kobiety zajmowały stanowiska dyrektora i zastępcy dyrektora, także dwie stanowiska naczelnika wydziału w oddziałach wojewódzkich oraz 16 kierownika oddziałów operacyjnych. W 1962 r. kobieta po raz pierwszy została zastępcą dyrektora departamentu (kadr) w centrali, a w 1969 r. trzy kobiety były zastępcami dyrektorów departamentów, jedna zaś zastępcą dyrektora oddziału wojewódzkiego⁴⁸.

Istotnym elementem polityki kadrowej było upartyjnienie. W początkowym okresie było ono niskie, pod koniec 1945 r. wśród osób posiadających wyższe wykształcenie tylko 6 osób było członkami PPR i PPS (1 proc.). Wśród całej

⁴⁵ Archiwum NBP, 93/93, Sprawozdanie z działalności za 1963 r., s. 78; *ibidem*, Sprawozdanie z działalności za 1967 r., s. 86; *ibidem*, Sprawozdanie z działalności za 1969 r., s. 79.

⁴⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie z działalności za 1960 r., s. 78; *ibidem*, Sprawozdanie z działalności za 1964 r., s. 87.

⁴⁷ Z. Laskowski, *Zaloga banku...*, s. 39-41.

⁴⁸ Więcej kobiet pracowało na stanowiskach naczelników wydziałów w oddziałach operacyjnych: 187 w 1958 r., 184 w 1960 r., 278 w 1969 r.; Z. Laskowski, *Zaloga banku...*, s. 39.

załogi 50 osób było członkami PPR i 70 – PPS (5 proc. ogółu zatrudnionych). Polityka awansowa miała ten stan rzeczy poprawić⁴⁹. Trend upartyjnienia odwrócił się w latach 1956–1957. Pokazuje to tabela 11.

Tabela 11. Przynależność partyjna pracowników NBP w latach 1949–1957^a

Lata	Ogółem	PZPR	ZMP	ZSL	SD	Bezpartyjni	Bezpartyjni w % ogółem
1949 ogółem	7 572	1 322	313	23	200	5 714	75,5
umysłowi	6 118	833	304	20	188	4 773	78,0
fizyczni	1 454	489	9	3	12	941	64,7
1950 ogółem	17 751	2 589	2 157	169	390	12 446	70,1
1953 ogółem	25 546	3 443	5 506	414	483	15 700	61,5
1955 ogółem	24 727	3 447	5 792	344	425	14 719	59,5
umysłowi	20 927	2 470	5 670	306	394	12 087	57,8
fizyczni	3 800	977	122	38	31	2 632	69,3
1957 umysłowi	18 883	2 090	–	206	333	16 254	86,1

Uwaga: w sprawozdaniach za kolejne lata nie podawano tego rodzaju statystyk.

Źródło: A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Narodowy Bank Polski...*, s. 381.

Upartyjnienie najwyższej kadry pokazuje poniższe zestawienie:

Dyrektorzy, naczelnicy i zastępcy naczelników w centrali	PZPR	ZSL	SD	Bezpartyjni
1949	14	–	2	33
1950	19	–	2	34
Dyrektorzy, kierownicy i zastępcy kierowników oddziałów				
1949	58	3	17	95
1950	106	3	35	136

Źródło: Archiwum NBP, 93/93, Sprawozdanie za 1950 r., s. 56.

W końcu lat sześćdziesiątych większość dyrektorów oddziałów stanowili członkowie PZPR, pewną część członkowie SL i SD. Osoby piastujące stanowiska kierownicze wchodziły w skład rad narodowych i komitetów partyjnych. W 1969 r. na 1670 osób kadry kierowniczej 218 wchodziło w skład komitetów partyjnych, a 355 w skład rad narodowych, 128 dyrektorów oddziałów operacyjnych było członkami powiatowych i miejskich komitetów PZPR, a 143 radnymi rad narodowych⁵⁰.

⁴⁹ Na przykład w 1950 r. na 131 osób wysuniętych na stanowiska kierownicze (24 w centrali i 107 w oddziałach) członkami PZPR było 56.

⁵⁰ L. Laskowski, *Zaloga banku...*, s. 41.

Zakończenie

Kadry bankowe II Rzeczypospolitej i PRL to poniekąd dwa różne światy. Ten pierwszy w pewnym stopniu kontynuował tradycje dziewiętnastowieczne, aczkolwiek sytuację zmieniać zaczęła rosnąca dominacja banków państwowych kosztem instytucji prywatnych, zwłaszcza po doświadczeniach wielkiego kryzysu lat trzydziestych. Ten drugi ulegał ewolucji w związku z procesem przebudowy systemu bankowego adekwatnie do nowego ustroju gospodarczego. W latach 1945–1948 można mówić o pewnej ciągłości kadrowej w stosunku do międzywojnia, jeśli idzie o „masy” urzędnicze, a także pracowników średniego szczebla. Ciągłość ta nie dotyczyła natomiast najwyższych stanowisk⁵¹. Od końca lat czterdziestych, wraz z przebudową systemu bankowego, dokonana się „rewolucja” kadrowa, zmieniająca środowisko bankowe pod względem społecznym i kompetencyjnym. Ponadto wraz z rozrostem terenowej sieci bankowej rozpoczęło się szerokie zatrudnianie pracowników o niższych kwalifikacjach, przez co doszło do obniżenia przeciętnego poziomu wykształcenia. Od drugiej połowy lat pięćdziesiątych starano się ów stan rzeczy zmienić przez system szkoleń oraz studiów uzupełniających. Dopiero w latach sześćdziesiątych zaczęto bardziej konsekwentnie wdrażać wymogi wykształcenia adekwatnego dla określonych grup stanowisk. Środowisko bankowe stało się – zdecydowanie bardziej niż przedwojenne – homogeniczne pod względem społecznym i statusu dochodowego.

Aneks

Prezesi i dyrektorzy największych banków akcyjnych i państwowych II Rzeczypospolitej

Bank	Prezesi	Dyrektorzy
Akcyjny Bank Hipoteczny we Lwowie SA	Stanisław Mycielski, Stanisław Dąbski, Jan Brzozowski	Marian Boziewicz, Herman Horowitz, Waclaw Chowanec
Akcyjny Bank Związkowy we Lwowie SA	Ludwik Koziebrodzki, Antoni Ponikowski	Marian Turski, Leon Wasserberger

⁵¹ W literaturze spotkałam się z twierdzeniem, iż w wyniku powszechności awansu społecznego „przedwojenny zwykły urzędnik bankowy zostawał dyrektorem banku”; S. Salmonowicz, *Między strachem a manipulacją: inteligencja polska wobec stalinizmu*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” 2006, nr 7, s. 84. Moje analizy wskazują, że w latach bezpośrednio powojennych zjawisko to w bankowości nie miało charakteru powszechnego i jeżeli występowało, to dotyczyło raczej terenowych oddziałów banków, bowiem w centralach i dużych oddziałach zatrudniano fachowców.

Bank	Prezysi	Dyrektorzy
Bank Angielsko-Polski SA w Warszawie	Henryk Dolański, Stanisław Lubomirski, Jan Zagleniczny, Leon Nowakowski, wiceprezes Arthur Gairdner	osoby z zagranicy delegowane przez British Overseas Bank
Bank Cukrownictwa SA w Poznaniu	Alfred Chłapowski, Józef Żychliński	Leon Brzeski, Władysław Demby, Leopold Hebda, Bolesław Mikulski, Karol Pluciński
Bank Dyskontowy Warszawski SA	Adam Tarnowski	Paweł Heilperin, Wiktor Mikulecki
Bank Handlowy w Łodzi SA	Adolf Biedermann, wiceprezes Adam Osser	Adolf Biedermann, Tadeusz Szulborski, Władysław Gordowski
Bank Handlowy w Warszawie SA	Leopold J. Kronenberg, Stanisław Lubomirski, August Zaleski	Henryk Szampanier, Józef Dangel, Stanisław Rogaczewski, Antoni Repeczko, Jerzy Ścigalski, Antoni Gintowt, Mieczysław Hofman, Alfred Goldklang, James B. Clarke, Jan Kozieł, Maksymilian Wizel
Bank dla Handlu i Przemysłu w Warszawie SA	Edward Geisler, Stefan Przanowski, Wojciech Korfanty, Antoni Jurkowski	Stefan Benzefer, Tadeusz Urbański
Bank Ludowy SA w Warszawie	Ignacy Daszyński	Herman Diamand
Bank Małopolski SA w Krakowie	Jan Goetz-Okocimski, Janusz Radziwiłł	Albert Ungar, Kazimierz Bauda
Bank Międzynarodowy Warszawski SA	Henryk Grohman, Karol Wilhelm Scheibler	Marek Badior
Bank Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego SA w Poznaniu	Władysław Szczepkowski, Kazimierz Żychliński, Alfred Ohanowicz	Sylwester Urbański, Marceli Scheffs
Bank Północny SA w Warszawie	Natan Morgenstern	Michał Szereszowski
Bank Przemysłowców Polskich SA	Stanisław Surzycki, Maurycy Zamoyski	W. Słowikowski, Apolinary Thieme
Bank Śląski SA w Katowicach	Wojciech Korfanty, Charles Georges Picot	Maxime Vicaire, Max David, Władysław Wejers
Bank Towarzystw Spółdzielczych SA w Warszawie	Zygmunt Chrzanowski, Tadeusz Sułowski	Stanisław Karpiński, Antoni Rząd, Władysław Heinrich
Bank Zachodni SA w Warszawie	Zdzisław Lubomirski	Andrzej Rotwand, Henryk Aschkenazy
Bank Ziemian SA we Lwowie	Stanisław Badeni	Jan Rozwadowski
Bank Zjednoczenia SA w Poznaniu	Stanisław Wachowiak, Franciszek Mańkowski	Jan Kierczyński

Bank	Prezysi	Dyrektorzy
Bank Zjednoczonych Ziem Polskich SA w Warszawie	Stanisław Lubomirski	Henryk Kaden
Bank Związku Spółek Zarobkowych w Poznaniu	Józef English, Stanisław Karłowski, Seweryn Samulski, Włodzimierz Seydlitz, Wacław Staniszewski	14 dyrektorów, m.in. Józef English, Władysław Mieczkowski, Tadeusz Brzeski, Stanisław Kucharski
The British and Polish Trade Bank AG w Gdańsku	Jan Kanty Steczkowski, Roman Górecki	
Polski Akcyjny Bank Komercyjny SA w Warszawie	Leopold Skulski, Hipolit Gliwic, Feliks Młynarski	
Polski Bank Przemysłowy we Lwowie (od 1929 r. w Warszawie)	Zygmunt Lewakowski, Marcin Szarski	Marcin Szarski, Georges Cahier
Powszechny Bank Kredytowy we Lwowie (od 1926 r. w Warszawie)	Władysław Długosz, Adam Krzyżanowski	
Powszechny Bank Związkowy w Polsce SA we Lwowie (od 1930 r. w Warszawie)	Władysław Stesłowicz	Wacław Fajans
Wileński Bank Ziemi SA	Aleksander Meysztowicz, Marian Broel-Plater, Aleksander Meysztowicz	
Wileński Prywatny Bank Handlowy SA	Leonard Bobiński, Marian Broel-Plater, Stanisław Kognowicki, Stanisław Bochwic	
Bank Gospodarstwa Krajowego	Jan Kanty Steczkowski, Roman Górecki	Eustachy Korwin Szymanowski, Feliks Maciszewski, Leon Barysz
Państwowy Bank Rolny	Franciszek Stefczyk, Tomasz Wilkoński, Franciszek Bujak, Seweryn Ludkiewicz, Kazimierz Stamirowski, Maurycy Jaroszyński	Wacław Staniszewski, Seweryn Ludkiewicz
Pocztowa Kasa Oszczędności	Hubert Ignacy Linde, Emil Szmidt, Henryk Gruber	mniej znaczące postaci

Źródło: W. Morawski, *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*, Warszawa 1998.

Wykaz skrótów

- BGK – Bank Gospodarstwa Krajowego
 KRN – Krajowa Rada Narodowa
 NBP – Narodowy Bank Polski
 PAU – Polska Akademia Umiejętności
 PBR – Państwowy Bank Rolny
 PKKP – Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa

PKO	– Poczтовая Kasa Oszczędności (do 1948 r.), Powszechna Kasa Oszczędności (po 1948 r.)
PPR	– Polska Partia Robotnicza
PPS	– Polska Partia Socjalistyczna
PSL „Piast”	– Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast”
PTE	– Polskie Towarzystwo Ekonomiczne
PZPR	– Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
SGH	– Szkoła Główna Handlowa
SGPiS	– Szkoła Główna Planowania i Statystyki
UJ	– Uniwersytet Jagielloński
ZMP	– Związek Młodzieży Polskiej

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Narodowego Banku Polskiego

ŹRÓDŁA OPUBLIKOWANE

Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 II 1931 r., „Statystyka Polski” 1938, seria C, z. 36–88 dla poszczególnych województw oraz miast Warszawa, Wilno, Łódź.

Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Stosunki zawodowe – ludność poza rolnictwem. Polska, „Statystyka Polski” 1938, seria C, nr 94c.

Mały rocznik statystyczny 1939, Warszawa 1939.

Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z 30 września 1921 r. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe, „Statystyka Polski” 1927, vol. 31.

Rocznik statystyczny 1948, Warszawa 1948.

Rocznik statystyczny 1950, Warszawa 1950.

Rocznik statystyczny 1956, Warszawa 1956.

Rocznik statystyczny 1963, Warszawa 1963.

Rocznik statystyczny 1968, Warszawa 1968.

Rocznik statystyczny 1969, Warszawa 1969.

Rocznik statystyczny 1973, Warszawa 1973.

Rocznik statystyczny finansów 1971, Warszawa 1971.

Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1927, Warszawa 1927.

PRACE NIEPUBLIKOWANE

Laskowski L., *Załoga banku. Materiały do monografii Narodowego Banku Polskiego 1945–1970*, Biblioteka NBP, b.d.w., mps.

WSPOMNIENIA

Ivanka A., *Wspomnienia skarbowca 1927–1945*, Warszawa 1964.

Karpiński Z., *Wspomnienia z okresu pracy w Narodowym Banku Polskim*, „Materiały i Studia NBP” 1991, z. 19.

Rudnicki S., *Wspomnienia prawie stuletnie*, Kraków 2007.

OPRACOWANIA

Buławski R., *Warstwy społeczne*, „Kwartalnik Statystyczny” 1932, z. 3.

Fuks M., *Profesor Peretz (Adolf Peretz)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1992, nr 31/3–4.

- Głowiński T., *Feliks Młynarski 1884–1972*, Wrocław 2012.
- Historia Polski w liczbach*, t. 2: *Gospodarka*, red. A. Jezierski, A. Wyczański, Warszawa 2006.
- Jezierski A., Leszczyńska C., *Bank Polski SA 1924–1951*, Warszawa 1994.
- Jezierski A., Leszczyńska C., *Narodowy Bank Polski 1948–1970*, Warszawa 2001.
- Jezierski A., Leszczyńska C., *Pierwsze lata działalności Narodowego Banku Polskiego. Narodziny systemu finansowego PRL*, Warszawa 1996.
- Kłusek M., *Państwowy Bank Rolny w latach 1919–1949. Studium historyczno-prawne*, Warszawa 2013.
- Kruszyński M., „Własna inteligencja”. *O społecznej bazie i roli inteligencji w Polsce (1944–1956)* [w:] „*Rewolucja społeczna*” czy „*dzika przebudowa*”? *Społeczne skutki przekształceń własnościowych w Polsce (1945–1956)*, red. T. Osiński, Lublin 2016.
- Landau Z., *Bank Gospodarstwa Krajowego*, Warszawa 1998.
- Landau Z., *Historia Pocztowej i Powszechnej Kasy Oszczędności*, Warszawa 1994.
- Landau Z., *Jan Stefan Haneman (1890–1957), kierownik Resortu Gospodarki Narodowej PKWN, „Finanse”* 1974.
- Landau Z., Tomaszewski J., *Bank Handlowy w Warszawie SA. Zarys dziejów 1870–1995*, Warszawa 1995.
- Leszczyńska C., *E. Droźniak. Bankowiec, negocjator, dyplomata w Polsce powojennej* [w:] *Oni odbudowali i rozwijali Polskę*, red. A. Karpiński, Warszawa 2016.
- Leszczyńska C., *Zmiany własnościowe w sektorze bankowym w latach 1945–1950* [w:] „*Rewolucja społeczna*” czy „*dzika przebudowa*”? *Społeczne skutki przekształceń własnościowych w Polsce (1945–1956)*, red. T. Osiński, Lublin 2016.
- Leszczyńska C., *Women in Polish banking during the Second Polish Republic*, „*Studia Historiae Oeconomicae*” 2019, vol. 37.
- Marcus J., *Social and Political History of the Jews in Poland, 1919–1939*, Berlin–New York–Amsterdam 1983.
- Mierzwa J., *Pułkownik Adam Koc. Biografia polityczna* [w:] *Historia Iagellonica*, t. 2, Kraków 2006 (seria: „*Studia z historii XX wieku*”).
- Mikulowski-Pomorski J., *Inteligencja wobec nowych czasów* [w:] *Inteligencja. Tradycja i nowe czasy*, red. H. Kowalska, Kraków 2001.
- Morawski W., *Bankowość prywatna w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1996.
- Morawski W., *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*, Warszawa 1998.
- Peretz A. [Ignotus], *Finansjera warszawska (1870–1925)*, Warszawa 1926.
- Polacy wobec PRL. Strategie przystosowawcze*, red. G. Miernik, Kielce 2003.
- Salmonowicz S., *Między strachem a manipulacją: inteligencja polska wobec stalinizmu*, „*Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności*” 2006, nr 7.
- Schiper I., *Żydzi w bankowości polskiej* [w:] *Żydzi w Polsce odrodzonej*, t. 2, red. I. Schiper, A. Tartakower, A. Hafftko, Warszawa 1934.
- Żarnowski J., *Inteligencja polska 1944–1989. Struktury i role społeczne: problemy dyskusyjne*, „*Acta Oeconomica Pragensia*” 2007, nr 7.
- Żarnowski J., *Inteligencja w Polsce przedwojennej, w epoce komunizmu i na progu transformacji* [w:] *Inteligencja w Polsce: specjaliści, klerkowie, klasa średnia?*, red. H. Domański, Warszawa 2008.
- Żarnowski J., *Nowe spojrzenie na społeczeństwo Polski międzywojennej* [w:] *Społeczeństwo międzywojenne: nowe spojrzenie*, red. W. Mędrzecki, J. Żarnowski, Warszawa 2015 (seria: „*Metamorfozy społeczne*”, t. 10).
- Żarnowski J., *Struktura społeczna inteligencji w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1964.

PUBLIKACJE INTERNETOWE

- Fuks M., *Peretz (Perec) Adolf*, *Polski Słownik Judaistyczny*. Żydowski Instytut Historyczny, [www.jhi.pl/psj/Peretz_\(Perce\)_Adolf](http://www.jhi.pl/psj/Peretz_(Perce)_Adolf) [dostęp 10 XII 2017 r.]
- Konarski S., *Kazimierz Natanson, 1853–1935*, IPSB, <http://www.ipsb.nina.gov.pl/HomeIPSB> [dostęp 10 XII 2017 r.].
- Michalski K., *Od rewolucjonisty do bankiera – przypadek Wacława Konderskiego*, <https://histmag.org/Od-rewolucjonisty-do-bankiera-przypadek-Waclawa-Konderskiego-6784> [dostęp 10 I 2018 r.].
- Ryńca M., *Rafał Szereszowski, 1869–1948*, IPSB, <http://www.ipsb.nina.gov.pl/HomeIPSB> [dostęp 10 XII 2017 r.].

Presidents, directors and officials: banking in the Second Republic of Poland and the Polish People's Republic

The subject of the study is the management and clerical staff (white-collar workers) of banks in the period of the Second Polish Republic and the Polish People's Republic (until 1970). The purpose of the analysis is to identify the characteristics of these groups (their education, origin, professional competences and social roles). Regarding the continuity of the staff, the time under discussion can be divided into two sub-periods, the turning point of which was the years 1947–1953, during which the banking environment was restructured for social engineering reasons. Until 1948, the same personnel from the interwar period continued to serve the banking community. The changes after 1945 only affected the most senior positions, although other employees from the interwar period still remained at senior levels. The processes that took place after 1948 resulted in the expansion of the banking environment, the mass employment of low-skilled workers, and a fall in the average level of education and qualifications. The banking environment became much more diverse, both socially and in terms of income. In both periods, the most senior employees and the majority of office clerks were white-collar workers, and thus, it could be said, members of the Polish intelligentsia.

Słowa kluczowe: inteligencja, bankowość, kompetencje, status społeczny

Keywords: intelligence, banking, competences, social status

CECYLIA LESZCZYŃSKA – dr hab., zatrudniona w Katedrze Historii Gospodarczej Wydziału Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania badawcze: historia gospodarcza XIX i XX w., w szczególności okres II Rzeczypospolitej. Specjalizuje się w badaniach dotyczących historii bankowości centralnej oraz statystyki historycznej. Jest autorem/współautorem monografii: *Zarys historii polskiej bankowości centralnej 1828–2008 / An Outline History of Polish Central Banking* (2010, 2011); *Polska polityka pieniężna i walutowa w latach 1924–1936. W systemie Gold Exchange Standard* (2013); *Zarys historii Polski w liczbach* (2012) i *Polska w Europie / Poland in Europe* (2014).